

De vele levens van Prins Hendrikkade 142

Annemarie de Wildt

Conservator Amsterdam Museum

Het pand waar De Appel een nieuw onderkomen vond heeft een veelbewogen geschiedenis vol tabak, zeemansverhalen, socialistische strijdlust, drugs, mystiek en muziek. Het staat op het Waalseiland dat in 1644 werd aangeplempt. De kade met woonhuizen en bedrijfsgebouwen aan de IJ-zijde werd Buitenkant genoemd. De kade was geliefd bij welvarende kooplieden. De interieurs van hun huizen deden niet onder van die aan de net nieuw aangelegde Keizers- en Herengracht.

Jan Agges Scholten, Heer van Aschat (1690-1772) was een vermogende tabaksfabrikant. Zijn fabriek stond op de Buitenkant, nu de Prins Hendrikkade, tussen de Schippersstraat en Kalkmarkt. Rond 1728 kocht hij het pand naast zijn woonhuis en liet beide huizen verbouwen tot het imposante herenhuis Scholtenburg.

Vanuit de salon aan de voorkant had de familie Scholten een schitterend uitzicht op het IJ, heel wat wilder dan nu, want het was nog verbonden met de Zuiderzee en de Ooster- en Westerdoksdijk waren er nog niet. Denk ook het Centraal Station, de OBA, het Muziekgebouw en Nemo weg en voeg honderden grote en kleine schepen toe. 's Lands Zeemagazijn, nu het Scheepvaartmuseum, stond er al sinds 1656. Het Zeemagazijn lag vol met scheepsbenodigdheden en wapens voor de oorlogsvloot van de Admiraliteit die de schepen van de VOC moest beschermen. In 1751 werd Scholten bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie. Zijn tabak kwam uit Brazilië en West-Indië. Scholten was een van de ondernemende Amsterdamse tabakshandelaren die de dure tabak uit Zuid-Amerika en West-Indië mengden met de goedkope, inheemse tabak uit Utrecht en Gelderland. Op zijn buitenhuis, de Heerlijkheid Aschat bij Leusden, experimenteerde hij dan ook met tabaksteelt.

De Heer van Aschat was in 1711 getrouwd met de joodse Pieterella Hoogenberg uit de Breestraat (later bekend als Jodenbreestraat). Pieterella kwam ook uit een rijke familie. In 1748 benoemde stadhouders Prins Willen IV Jan Agges Scholten in het stadsbestuur van Amsterdam. De prins was peetvader van Christiaan, de oudste zoon van Jan en Pieterella. Vader en zoon waren fervente Oranje aanhangers. De oude regentenfamilies van Amsterdam keken neer op Jan Agges Scholten als een van de baantjesjagers die na het Doelistenoproer van 1748 een bestuursfunctie hadden gekregen.

Op de bel-étage aan de achterzijde van het huis met uitzicht op de tuin bevond zich een eetkamer die ook als ontvangstkamer gebruikt werd. Deze was helemaal ingericht in de Lodewijk XIV stijl die op dat moment in de mode was: de kamer had een groene wandbetimmering met goudvergulde accenten. Het is mogelijk dat de (onbekende) architect van het huis ook de kamer ontworpen heeft. In het midden stond de haard met een schoorsteenmantel van rood en grijs geaderd marmer en daarboven een zogenaamd grauwtje van Jacob de Wit, een allegorie van de herfst. 'Grauwtjes' werden dergelijke in grijstinten geschilderde imitaties van beeldhouwkunst wel genoemd. Scholten had niet de eerste de beste schilder ingehuurd. Jacob de Wit was dé specialist en de grauwtjes werden door ook vaak 'witjes' genoemd. In museum Willet-Holthuysen hangt nog een ander 'witje'

uit het pand Scholtenburg, een allegorie van de jacht. Misschien ging de Heer van Aschat wel op jacht bij zijn buitenhuis om dan het geschoten wild hier in deze chique kamer aan zijn gasten voor te zetten. Een andere herinnering aan de tijd van de tabaksfabrikant is de zolder met de 'kreupele stijlen' (een bepaalde bouwconstructie) en het grote hijsrad. Daar zijn nu de kantoren van de medewerkers van De Appel.

Na het overlijden van Jan Agges Scholten had het huis verschillende bewoners. Het volgende leven van het pand begon in 1828 toen het College Zeemanshoop er zijn sociëteitsgebouw vestigde. Zeemanshoop bood zeevarenden een ontmoetingsplek aan wal en verzorgde uitkeringen voor weduwen, wezen en invaliden. Boven de voordeur kwam een anker, symbool van de hoop. Architect T.F.Suys ontwierp een grote sociëteitszaal met een verhoogd plafond en een balkon vanwaar uit de kapiteins konden uitkijken over het open havenfront. Ze vertelden elkaar spannende verhalen over schikbreuken en organiseerden stokvismaaltijden. Tussen het voor- en achterhuis kwam een monumentale trap, die in de laatste verbouwing weer plaats gemaakt heeft voor een vide.

In 1864 verhuisde het College Zeemanshoop naar de Dam en kwam de school van meester Hinze in het pand. Van de grote sociëteitszaal werden vier klaslokalen gemaakt. Hoewel de school een nette school was, met een naam, niet met een nummer, was de Lodewijk XIV betimmering in de achterkamer toch niet echt veilig. In 1899 besloten B&W de interieurfragmenten naar het Stedelijk Museum over te brengen om ze voor verval te behoeden. Daar werd de Groene Kamer een van de stijlkamers van het 1895 geopende museum. De kamer werd met poppen van een moeder en een baker ingericht als 'Oudhollandse kraamkamer'. Tegenwoordig is de betimmering in het depot van het Amsterdam Museum.

In 1931 verdwenen de schotten tussen de klaslokalen weer. De Amsterdamse afdeling van de A.J.C., de Arbeiders Jeugd Centrale, nam zijn intrek op nummer 142. De A.J.C.ers noemden hun gebouw 'Het Anker'. Doel van de in 1918 opgerichte organisatie was om jongeren uit de arbeidersklasse te ontwikkelen en hen voor te bereiden op deelname aan de strijd voor het socialisme. In 1938 werd het gebouw in het kader van de werkverschaffing aangepakt: de oude sekreten (houten plee's) verdwenen en er kwamen toiletten met waterspoeling.

In 1968 begon het gebouw weer aan een nieuw leven. De A.J.C. was overgegaan in de Stichting Ankerclubhuiswerk. Begin 1967 kwam de 'Centraal Station-jeugd' in het nieuws. Het clubhuiswerk stelde de kelder van het pand ter beschikking aan deze groep. Fantasio werd een van de belangrijkste plekken in de underground- en jongerencultuur in Nederland en was bekend tot ver buiten Nederland. Een artikel in het communistisch dagblad De Waarheid van 2 januari 1969 beschrijft een discussieavond over de vraag of gebruik van marihuana leidt tot overstappen naar opium en heroïne. Het voorstel van de clubhuisleider van Fantasio om legaal soft drugs te mogen verkopen in het pand zou volgens De Waarheid 'terecht op zeer veel weerstand stuiten'. Jan Agges Scholten had zich omgedraaid in zijn graf als hij geweten had dat op Koninginnedag 1969 vanuit Prins Hendrikkade 142 een groep met oranje doodskist vertrok om 'Oranje te gaan begraven'. De kist werd in beslag genomen. De Kritiese Universiteit huisde in het pand, net als de Maoïstische Rode Jeugd onder leiding van de havenarbeider Willem Oskam. De Bond voor Dienstplichtigen (BVD) zat op zolder. Al in het najaar van 1969 transformeerde het pand weer, tot Meditatiecentrum De Kosmos. Het werd het spirituele en new age centrum van Nederland. Beneden kwam een sauna. De

buren hingen een bord over de schutting: 'Gelieven het krijzen te beperken. Bedankt. De Buren.' De geluiden van de rebirthing sessies in de bovenzaal werden gelukkig gesmoord door de uitstekende isolatie. De trefwoorden bij het archief van de Kosmos, ondergebracht bij het I.I.S.G., geven inzicht in de activiteiten: 'bewustzijnsverruiming, drugs, meditatiecentra, natuurbehoud, spirituele centra, therapieën, yoga, jeugdtoerisme, jongerencultuur, mystiek, underground, video'. Het archief bevat ook documenten over de richtingenstrijd in de Kosmos in 1971 tussen voorstanders van meer ruimte voor 'meditatie' versus een stroming die meer 'actie' wilde. Vanuit de Kosmos werd de wereldwijde strijd voor legalisering van soft drugs voortgezet. De International Cannabis Alliance for Reform werd er opgericht.

In maart 1984 besloot de gemeente Amsterdam de subsidiëring van de Kosmos te beëindigen en de vrijvallende middelen te gebruiken voor een nieuwe probleemgroep, de zgn. 'Rembrandtpleinjongeren'. De Kosmos werd verzelfstandigd. De Bibliotheca Philosophica Hermetica en de Nederlandse Jung-vereniging organiseerden er symposia. Er was een Holistische gezondheidsfestival en een School voor Zwangerschapsbegeleiding. Uiteindelijk ging de Kosmos in 1992 failliet.

De volgende bewoner was het Nationaal Pop Instituut dat zich inzette voor de ontwikkeling van de Nederlandse popmuziek, van pop en rock tot hiphop en wereldmuziek. De Tilburgse Rockacademie opende er een kantoor en in de tuin, de voormalige afkoelruimte van de sauna, kwamen bloembakken in de vorm van de letters P O P. In 2008 ging het NPI op in Muziek Centrum Nederland en directeur Jaap van Beusekom droeg het archief van het Popinstituut over aan het Nationaal Archief. Prins Hendrikkade 142 werd onderhanden genomen door architecten denieuwegeneratie en ADP en vond een nieuwe bewoner in De Appel arts centre.

Mooie foto van het zwembadje in de tuin

http://www.dekosmos.net/kosmosarchive/main.php?g2_itemId=2342